

ארון הקודש והגיהנום

בפרשת תרומה מתוארת בנייתו של "הכלי" המהווה מוקד המקדש, ארון הברית, בו יינתנו הלוחות המייצגות את התורה כולה. לפי חז"ל, גם התלמיד-חכם הוא במידה מסוימת ארון קודש, שהרי גם הוא אמור להכיל בקרבו את התורה, להפנימה ואף לחדש בה חידושים. אכן, כך תיאר בר קפרא את פטירתו של רבי יהודה הנשיא (כתובות קד ע"א): "אראלים (מלאכים) ומצוקים (בני אדם) אחזו בארון הקדש, ניצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש". האמורא הגדול רבא הוסיף רובד לאלגוריה. הארון היה עשוי עץ, אלא שהתורה ציוותה: "וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבֵּית וּמִחוּץ תִּצְפְּנוּ". הציפוי החיצוני מובן, הלוא כך יופיע הארון בפני המעטים העתידיים לראותו. אולם, לשם מה הציפוי הפנימי? לפי רבא גם בכך יש סמליות: "כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם" (יומא עב ע"ב). ציפוי הזהב החיצוני הוא הצורה בה מופיע החכם לעיני האחרים. הציפוי הפנימי חייב להשלים את החיצוני. חייבת להתקיים הרמוניה בין הופעתו ברשות הרבים בו שולטת יראה ובושה בפני בני האדם, לבין עולמו הפנימי והאינטימי בו שוכנת רק יראת שמים, אם פתחנו לפניה את דלתות הלב.

לכאורה לפנינו קרב נוסף במלחמה נגד הצביעות והשקר השוררים בכל דור, בחיי החומר ובחיי הרוח של האנושות. מהאפשרויות הרבות שעמדו בפני, בחרתי עדות אחת הלקוחה מ"שני לוחות הברית" (השל"ה, ווי העמודים כד) ספרו של ר' ישעיהו הלוי הורוביץ (1558-1630): "יבין וישכיל כל בן דעת להדבק באמת וירחיק עצמו ממדת שקר המגונה" שלא כ"אותן אנשים החטאים בנפשותם מדברים בלב ולב עם חבריהם בחלקלקות אחד בפה ואחד בלב, וגונבים דעת הבריות ואין נותנים על לבם קללת דוד המלך עליו השלום וְכָרַת ה' כָּל שֹׁפְטֵי חֲלָקוֹת (תהלים יב, ד). ושערוריה ראיתי בעוונותינו הרבים בדורות הללו: האוחז במידה מגונה זו והולך בדרך חלקלקות יאמרו עליו שהוא חכם ויודע לרמות בני אדם. אתמהא! וכי בעבור שהוא חריף ויודע לרמות, חכם יקרא? אין זה אלא נבל... ושבע תועבות בלבו, והעם אינן יודעין להיזהר ממנו".

עד כאן צביעות חברתית ומסחרית. את רתיעתו מהצביעות הדתית ניסח אב"י, חבירו ויריבו האינטלקטואלי של רבא (אולי ניסח זאת חברם רבה בר עולא), על בסיס הפסוקים מ'איוב' (טו, טז) המורים ש"שְׁמַיִם] לֹא יָכּוּ בְּעֵינָיו". אף היצורים השמימיים אינם טהורים, קל וחומר בני אדם. והמקרא מוסיף: "וְנִתְעַב וְנִאָּלַח אִישׁ שֶׁתָּה כַּמֵּים עֲוֹלָה". החכם השוטה ממימי התורה ויש בו עוולה, הוא נתעב וגם מימי התורה נאלחו, זוהמו.

רבא וודאי מסכים עם אביי, אך הוא לא דיבר כאן על הצביעות הבוטה של טרטיף והדומים לו. הוא ראה לפניו סיטואציה טרגית הרבה יותר. כדי להבין זאת, אפנה אל ניסוח מקביל לדברי רבא.: "לא יִעֲרְכָּנָה זָהָב וְזָכוּת" נאמר באיוב (כח, יז) החכמה והתורה יקרות לאין ערוך מהזהב והקריסטל. ור' הושעיא העיר (בתי מדרשות ב - מדרש איוב): "למה נמשלו דברי תורה לזכוכית? לומר לך מה כלי זכוכית כל זמן שאדם נותן בהם דבש או יין או שמן או חלב, מיד הם נראין מבחוץ; כך דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שתוכו כברו". התורה דורשת שהתורה תהיה עשויה זכוכית שקופה ולא צבועה, אנו חייבים לראות דרכה את עולמו הפנימי של החכם. בשפת ימינו: התורה דורשת שקיפות, לא רק ממוסדות ציבוריים אלא אף מבני אדם, ובייחוד מהמנהיגות על כל שכבותיה. אלגוריית הזכוכית מעוררת הרהורים נוגים שבאו לידי ביטוי בדבריו האוטוביוגרפיים של אלישע בן אבויה, המהדהדים אצל ר' מאיר (אבות דרבי נתן, כד, ה): "קשין דברי תורה לקנותם ככלי זהבים, ונוחין לאבדם ככלי זכוכית". אכן, יש מעשים שאינם תוצאה של צביעות, אלא הם פרי טרגדיה, שבירה פתולוגית (אולי ממש) של חכמים כריזמטיים שבנו את חייהם על פי עקרונות מוסריים, אך איבדו את כושר השליטה העצמית שלהם. ואכן, בגמרא, בעמוד בו אנו עוסקים, נשתמרה אחת מאמרותיו הטרגיות ביותר של רבא: "אמר להו רבא לרבנן, במטותא מינייכו לא תירתון תרתי גיהנם", ובתרגום עברי: "אמר להם רבא לחכמים – באי בית מדרשו – אנא! על תירשו פעמים גיהנום". הקרבתם רבות בעולם הזה כדי לבנות את חייכם. אך לא לשלוט על עצמכם, ואתם בונים לכם גיהנום בעולם הבא. רחמו על עצמכם, צווח ארון הקודש בפיו של רבא, אל תחללו את התורה שבתוכי ובתוכם, והקב"ה ירחם עליכם ועלינו.